

TÜRÜNÜN FARKLI BİR ÖRNEĞİ: KÂMÎ'NİN İSTANBUL MAHALLELERİNE DAİR ŞİİRİ VE BU ŞİİRE YAZILAN ZEYİLLER

Hasan KAPLAN*

Öz: Osmanlı şiirinde şairlerin kullandıkları yer adları bazen standart ve umumî bir mahiyet arz ederken bazen tarihî, sosyal ve mahallîdir. Hemen her klasik şairin şiirinde Hoten, Çin, Bedahşan, Mısır, Hindistan ve Kaf Dağı gibi müsterek, hayali ve(ya) efsanevi coğrafyanın dekoratif bir öge olarak kullanıldığı görülür. Şairlerin doğup büyüdüğü, yaşadıkları, görev yaptıkları, çeşitli sebeplerle bir süre buldukları coğrafya ise mahallîdir. Bu mahallî coğrafyanın merkezini çoğunlukla İstanbul oluşturur. İstanbul, şehir methiyesi, şehrengiz, sâhil-nâme, mesâir-nâme, miyâhiyye, dergâh-nâme veya hânkâh-nâme, sûkiyye veya mahalle-nâme başlıklı birçok şiirle “yer adına dayalı edebiyat”ın en zengin ve seçkin örneklerini sunar. Bu şiirlerden birini de Edirneli Kâmî (öl. 1724) söylemiştir. Yayımlanmış Divan’da “Sûkiyye-i Nâ-tamâm” başlığıyla bulunan şiir, divan nüshalarının yanı sıra İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 3004 numaralı şiir mecmuası ile şahsi kütüphanemizdeki bir şiir mecmuasında da yer almaktadır. Sözkonusu şiirin, ilgili mecmualarda mahalle-nâme yahut bilâdiye; bazı çalışmalarda semtiyye ve lügaz olarak da isimlendirildiği dikkati çeker. İstanbul mahallelerinden söz edilen bu şiire Lebîb ve Âsım mahlaslı iki şair zeyil yazmıştır. Bu çalışma, mevcut nüshalarda üç farklı türle başlıklandırılan şiirin türünü ve bu şiire yazılan zeyilleri tespit etmeyi amaçlar. Çalışmada Kâmî'nin şiiri ve ona yazılan zeyiller; dış yapı, muhteva, tür, dil ve anlatım bakımından değerlendirilmiş; şiirlerin hem çeviri yazılı hem de orijinal metni araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Çalışmanın sonucunda yer adlarının tetkikiyle Kâmî'nin İstanbul mahallelerini muhtevi şiiri ve ona yazılan zeyillerin “mahalle-nâme” türünde yazıldığı; dil ve anlatım açısından “bilâdiye” geleniğinin bir devamı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yer adları, İstanbul, İstanbul'un mahalleleri, mahalle-nâme, bilâdiye, sûkiyye, Kâmî, Âsım, Lebîb.

A Different Example of Its Kind: Kâmî's Poem about Istanbul Neighborhoods and Addendums to This Poem

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Hatay/TÜRKİYE. E-posta: h1982kaplan@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-1290-7219

Abstract: *The place names used by poets in Ottoman poetry are sometimes of a standard and general character, while sometimes they are historical, social and local. In the poetry of almost all the classical poets, common, imaginary and (or) mythical geographies such as Khoten, China, Bedakhshan, Egypt, India and Mount Kaf are used as decorative elements. The geography where the poets are born, grow up, live, serve, or spend some time for various reasons is local. The centre of this local geography is mostly Istanbul. Istanbul offers the richest and most outstanding examples of "literature based on place names" with many poems titled city eulogies, şehrengiz, sâhil-nâme, mesâir-nâme, miyâhiyye, dergâh-nâme or hânkâh-nâme, sûkiyye or mahalle-nâme. One of these poems was written by Edirneli Kâmî (d. 1724). The poem, titled "Sûkiyye-i Nâ-tamâm" in the published Divan, is also included in the journal of poems numbered 3004 in the Istanbul University Library Turkish Manuscripts and a journal of poems in our library. Remarkably, the poem is also called mahalle-nâme or bilâdiye in related journals and also semtiyye and lügaz in other studies. Two poets having the pseudonyms Lebîb and Âsım wrote an addendum to the poem, which mentioned the neighbourhoods of Istanbul. The study aims to determine the genre of the poem which is titled with three different genres in the existing copies and the addenda written to the poem. In the study, Kâmî's poem and its addenda have been evaluated in terms of structure, content, genre, language and expression; both the transcriptions and the original texts of the poems have been presented to the researchers. As a result of the study, it has been determined by analysing the place names that Kâmî's poem about the neighbourhoods of Istanbul and its addenda were written in the genre of "mahalle-nâme" and that they are a continuation of the "bilâdiye" tradition in terms of language and expression.*

Keywords: *Place names, Istanbul, the neighbourhoods of Istanbul, mahalle-nâme, bilâdiye, sûkiyye, Kâmî, Âsım, Lebîb*

Giriş

Osmanlı şiiri, yer adları bakımından zengin bir edebî birikime sahiptir. Şehrengiz, bilâdiye/belde-nâme, sâhil-nâme/iskele-nâme, mesâir-nâme, miyâhiyye, sûkiyye, menzil-nâme, sergüzeşt-nâme, kudûmiyye gibi türlerde ve manzum mektuplarda doğrudan veya dolaylı olarak yer adlarının zikredildiği görülür. Bir şehrin güzelliğini, güzellerini ve çeşitli meslek erbaplarını (şehrin ileri gelenleri ve esnaf zümresi) muhtevisi şehrengizlerde her ne kadar sanat ve meslek erbabının anlatımı esas alınsa da şehrin güzelliklerinin tasvir edildiği ve sosyal hayatın yansıtıldığı da olur.

Yer adları edebiyatında bir şehre yönelik şairin eleştirisini, bir şehrin içinde bulunduğu durumdan şikâyeti ve kaybedilen bir şehrin ardından duyulan üzüntüyü dile getiren çeşitli türlere de rastlanmaktadır (Kaplan, 2016, s. 126-128). Şehir hicivleri; bir şehri beğenmeme, o şehrin halkını ve doğasını sevmeme, o şehirde istediğini bulamama, o şehre gitmeyi istememe gibi farklı sebeplerden yazılmıştır (Kutlar Oğuz, 2011, s. 1-16). Bunların dışında özellikle Osmanlı'nın Balkan coğrafyasında kaybetmeye başladığı şehirlerin verdiği hüznle birlikte görülmeye başlanan şehir mersiyeleri de yine şehirleri anlatan türler arasında yer alır. Şehir özelinde en yaygın şiirler ise şehir methiyeleridir.

Genellikle şehir adının şiirde redifi oluşturduğu bu şiirlerde bir şehrin çeşitli yönlerden (doğal güzellikleri, iklimi, insanları, şehirdeki eserler vb.) ele alındığı görülür.

Klasik Türk edebiyatında Osmanlı'nın geniş coğrafyasından birçok yer adının ele alındığı belde-nâme veya bilâdiyeler yer adlarına dayalı şiir türlerindedir. Belde kelimesinin çoğul hâli olan bilâd veya büldândan hareketle “bilâdiye, kasîde-i büldân, esmâ-i büldân” şeklinde adlandırılan bilâdiyeler, baştan sona belde adlarının tevriyeli kullanımıyla yazılır (Kurnaz, 1997, s. 231). Bilâdiyelerde yer adları, şiirlerde tevriyeli kullanılırken sözlük anlamları veya uzak anlamları ile kullanılmak dışında eğilip bükülerek yazımı benzeyen (cinaslı) sözcükler olarak da yer alır. Sözcüğün yalnızca uzak anlamı değil; aynı zamanda benzer yazılan sözcüklerin veya sesletimi benzer sözcüklerle söz öbeklerinin anlamları da kullanılır (Karacasu, 2008, s. 269). Farklı sözcükler yan yana getirilerek, bir kelimenin son hecesi ile sonraki kelimenin heceleri birleştirilerek, imlası veya sesletimi benzeyen sözcükler kullanılarak yer adı tevriye veya iham yoluyla çağrıştırılır (Kaplan, 2020, s. 463). Bunda Arap harfli yazımların farklı okunmaya imkân tanınması da belirleyicidir. Bilâdiyelerde yer adları coğrafi bir konum bildirse de şairler tarafından türlü mazmun ve hayallere esin kaynağı olarak görülür ve bu doğrultuda da kullanılır. Şairler eğer o yeri betimleme gibi bir amaç gözetmemişlerse oraya dair özellikleri gerçekçi bir gözle değil, izlenimci bir yaklaşımla verirler (Dilçin, 2011, s. 249-252).

Türk edebiyatında ilk bilâdiyeyi Ferdî'nin (öl. 1708-10) yazdığı kabul edilmektedir. Arayıcı-zâde Hüseyin Ferdî'nin kaside nazım şekli ve “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” aruz kalıbıyla yazdığı bu bilâdiye *Esmâ-i Büldân Ber-vech-i İmâ vü Rümûz* başlığını taşımaktadır. Şiirde 42 beyitte 115 yer adı geçmektedir. Şiir üzerine Kurnaz (1997) ve Ercan (2007) incelemede bulunmuştur. Karacasu (2008), Millî Kütüphanede 06 FB 263 numaralı mecmuada Ferdî'nin bilâdiyesinin yeni bir nüshasını bulmuştur. Araştırmacı, Kurnaz (1997) tarafından yayımlanan metne bu nüshada yer alan 4 beyti daha ekleyerek Ferdî'nin bilâdiyesinin 46 beyitten oluşan ve 124 yer adını içeren bir şiir olduğunu belirtmiştir. Bilâdiyeler üzerine inceleme yapan Çakır (2010) da Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi Y-29 numaralı bir mecmuada Ferdî'nin bilâdiyesinin başka bir nüshasını tespit etmiştir. Bu nüshaya, diğerlerinde yer almayan 5 beyit de eklendiğinde Ferdî'nin bilâdiyesinin 51 beyitten oluşan ve 136 yer adını içeren bir şiir olduğu görülmüştür. Kaplan (2019) tarafından farklı bir nüshadan hareketle önceki çalışmalarda olmayan 4 yeni beyit daha eklendiğinde Ferdî'nin bilâdiyesinin beyit sayısı 55'e çıkmış; yer adı sayısı 150'ye yaklaşmıştır. Bu yerler Osmanlı'nın hüküm sürdüğü Ön Asya, Orta Doğu, Balkanlar ve Anadolu gibi oldukça geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

Lutfî (öl. ?), Ferdî'nin bilâdiyesine 19 beyitlik zeyil yazmıştır. Bilâdiyesinde Ferdî'yi metheden şair, Osmanlı coğrafyasından 30 yer adına yer vermiştir (Aksoyak, 2007, s. 37-51). Ferdî'nin bilâdiyesini tanzir eden Derviş Ömer Efendi (öl. ?) 46 beyitlik kasidesinde 139 yer adını zikretmiştir (Kurnaz, 1997, s. 230-252). Kaplan (2019), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 607 ve Millî Kütüphane 06 Hk 3752 numaralı mecmualarda Derviş Ömer'in bilâdiyesinin iki nüshasını daha bulmuştur. Araştırmacı, Kurnaz (1997) tarafından yayımlanan metne bu nüshada yer alan 2 beyti daha ekleyerek Ömer'in bilâdiyesini 48 beyte çıkarmıştır. Derviş Ömer gibi Ferdî'nin bilâdiyesine nazire söyleyen şairlerinden biri de Zihni Efendi'dir. Zihni'nin (öl. ?) 41 beyitlik kasidesi 100 yer adı içermektedir (Kaplan, 2016, s. 102-124). İştibâ Ahmet

Efendi (öl. ?) diğer bilâdiyeler ile aynı vezin ve kafiyede olan 60 beyitlik kasidesinde Osmanlı coğrafyasından 146 yer adını kullanmıştır (Ersoy, 2011, s. 61-72). Priştineli Vâsık'ın (öl. ?) kaside nazım şekliyle yazdığı -baştan bir kısmı eksik- 86 beyitlik şiiri ise 240 yer adını içermektedir (Kaplan, 2019, s. 43-68).

Osman İzzet (öl. 1797-98) yukarıda bahsi geçen bilâdiyelerden farklı olarak Ferdî'ye nazire veya zeyil olmayan bir bilâdiye yazmıştır. Bu şiir de yukarıdaki bilâdiyeler gibi kaside nazım şekliyle ve aruzun “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” kalıbyıdır. Şiir dil ve anlatım olarak bilâdiye geleneğinin bir devamı olsa da bazı yönlerden bu gelenekten ayrılmaktadır. Şair, şehir methiyesi olarak tasarladığı şiirinde diğer bilâdiyelerde olmayan 119 yer adıyla birlikte toplam 200 yer adını zikretmiştir. Şiirde kaside geleneğine uygun düşecek şekilde III. Selim'i metheden ve onun için duada bulunan şair, birçok beyitte İstanbul'u da methetmiştir. Bu doğrultuda İstanbul, Osmanlı'nın hâkimiyeti altında bulunan şehir ve ülkelerle; Avrupa, Ön Asya, Güneydoğu Asya'daki şehir ve ülkelerle; devletin doğudaki en büyük siyasi rakibi olan İran'la karşılaştırılmıştır. Şair, İstanbul'un bazen semtlerini bazen de bir köşkünü karşılaştırmaya dâhil etmiştir. Osman İzzet, ülke ve şehirlerin meşhur yönlerini, şahsiyetlerini ve orada yaşayanların bazı özelliklerini dile getirmiş; bu yönlerden bu şehirlerin ve kişilerin İstanbul'a hayranlık duyduklarını yahut İstanbul'un gerisinde kaldıklarını vurgulamıştır (Kaplan, 2020, s. 463).

Mecdî (öl. ?), diğer bilâdiyelerden hem şekil hem de vezin bakımından farklı bir şiir yazmıştır. Şair, mesnevi nazım şekliyle ve aruzun hezec bahrinin “mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün” kalıbyıyla yazdığı bu şiirde 38 yer adını zikretmiştir (Çakır, 2010, s. 173-182).¹ İsmail Hikmetî (öl. 1773) diğer bilâdiyelerin aksine müsemmen nazım şekliyle bilâdiye yazmıştır. *Bilâd-nâme* başlıklı 7 bentlik şiir diğer bilâdiyelerden farklıdır. Zira şiirde yer adlarının sanatlı bir şekilde kullanımından ziyade o yerlere ve oralarda yaşayanlara dair çeşitli gözlemler aktarılmıştır. Şiir bu yönüyle hem şehir methiyesi hem de şehir hicviyesi özelliği göstermektedir (Kaplan, 2020, s. 449). Farklı bir bilâdiyeyi de Nazîfî (öl. ?) yazmıştır. Şair, hece vezniyle yazdığı, 32 dörtlükten oluşan şiirini elif-nâme tarzında düzenlemiştir. Nazîfî her dörtlükte bir şehir adını zikretmiş, durûb-ı emsâlden bir söz söylemiş, aynı zamanda diğer bilâdiyelerde olduğu gibi yer adına dayalı kelime oyunları yapmıştır (Yıldız & Doğan, 2023, s. 87).

Osmanlı'nın geniş coğrafyasını söz ve anlam oyunları yaparak bilâdiyelerde işleyen şairler müstakil olarak birçok belde veya şehir için de şiirler söylemişlerdir. Şairler, geleneğin müşteregi bu coğrafyadan yer yer istifade etmişler, coğrafyanın sağladığı farklı çağrışımlardan faydalanmışlardır. Ancak umumi ve müşterek coğrafyanın yanı sıra yaşadıkları mahallî coğrafyaya da yer vermişlerdir. Bu mahallî coğrafya tarihi, coğrafi, kültürel ve sosyal bazı özellikleriyle yer almıştır (Kaplan, 2016b, s. 206). Bunların başında İstanbul (şiirlerdeki isimleriyle Dersaadet, Sitanbul, İslambol, Konstantini, Konstantiniyye) gelir. Osmanlı şiirinde yer adlarına dayalı türler zikredildiğinde İstanbul'u çeşitli yönlerden yansıtan şiirlerin sayıca çok daha fazla olduğu görülür. Bu

¹ Mecdî'nin bilâdiyesinin bir nüshası da şahsi kütüphanemizdeki şiir mecmuasında (HK) bulunmaktadır. Mecmuadaki metin ile Çakır'ın (2010) Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesinde yer alan Y-29 numaralı şiir mecmuasından hareketle yayımladığı metin beyit sayısı ve sıralaması bakımından aynıdır.

hususta sadece İstanbul'a dair yazılan methiyelerin sayısı bile bir fikir vermektedir.² Bu methiyelerde İstanbul “dârü'l-mülk, dârü'd-devle, dârü'l-emân, dârü's-saltana, belde-i tayyibe, pâ-yi taht” olarak isimlendirilir. İstanbul methiyelerinde Osmanlının başkentinin buraya mensup olsun olmasın pek çok şairin kaleminden “ideal şehir” vasfını kazandığı anlaşılır. Böylelikle İstanbul; mahalleleri, semtleri, pazarları, limanları, mesire yerleriyle yer adına dayalı edebiyatın en zengin ve seçkin örneklerini sunar.

Sâhil-nâme yahut sevâhil-nâme adı verilen şiirlerde tevriye, iham, cinas gibi söz sanatları içinde Boğaziçi'nin sahilleri ve bu sahillerde bulunan yerler, kıyıda iskelesi olan sahil beldeleri, köyler kendilerine has özellikleri ve ön plana çıkan yönleriyle yer adlarının hem gerçek hem de mecaz anlamları kastedilerek işlenmiştir. Bu şiirlere bir yönüyle iskele-nâme de denilebilir (Öztoprak, 2004, s. 112). Bu türde 63 beyitten oluşan bir mesnevi yazar Mustafa Fennî (öl. 1745-46), şiirinde Anadolu ve Rumeli sahillerindeki 64 sahil beldesini anlatmıştır. Fennî'nin şiirine nazire söyleyen Derviş Hilmî Dede (öl. 1766-67) ise 62 beyitten oluşan mesnevisinde Boğaziçi'nin her iki yakasında (Anadolu ve Avrupa) bulunan 62 beldeyi zikretmiştir (Kaplan, 2015, s. 148-159). Fennî'nin şiirine Ebubekir Celâlî'nin (öl. 1817-18) *Tekmile-i Ebyât-ı Fennî Berây-ı Medh-i Sevâhil-i Etrâf-ı İstanbul* başlıklı 5 beyitlik bir naziresi vardır. Bu türde şiir söyleyen şairlerden biri de Osman İzzet'tir (öl. 1797-98). İzzet'in şiiri diğer sâhil-nâmelerle aynı vezinde olsa da nazım şekli olarak ayrılmaktadır. Şairin kaside nazım şekliyle yazdığı sâhil-nâme 65 beyittir. Şairin *Divan*'ında *Kasîde Der-Vasf-ı İskele-i İstanbul* başlıklı bu şiirin ilk 11 beyti ile son 5 beyti III. Selim'e methiye ve duadır. İzzet, Fennî gibi Galata'yla başlayıp şiir boyunca sahil beldelerini, köy ve limanları işlemiştir (Öztoprak, 2004, s. 111-148).

İstanbul'daki yer adlarına dayalı olarak ortaya çıkan türlerden biri de mesâir-nâmedir. Mesâir, mesire kelimesinin çoğuludur. Bu tür şiirlerde gezinti ve mesire yerleri anlatılır, sâhil-nâmelerde olduğu gibi yer adına dayalı söz ve anlam oyunu yapılır. Mesâir-nâme türündeki şiirlerden birini Feyzullah Efendi (öl. ?) yazmıştır. Şair 43 beyitten oluşan kasidesinde kendisinin de beyan ettiği üzere İstanbul etrafındaki 52 yer adını zikretmiştir (Aksoyak, 2007, s. 37-51). Bu türde eser veren şairlerden bir diğeri de 18. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Hıfzî'dir. Hıfzî'nin şiiri sâhil-nâmeler, bazı bilâdiyeler ve Feyzullah Efendi'nin mesâir-nâmesi gibi “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” aruz kalıbıyla yazılmış olsa da nazım şekli olarak onlardan ayrılmaktadır. Hıfzî, kıta nazım şekliyle yazdığı 61 beyitlik şiirinde İstanbul'da yer alan 50 bahçe, mesire yeri ve kasrı zikretmiştir. Ancak bunlar “has bahçe” olup padişahlara mahsus olan yerlerdir (Kaplan, 2017, s. 307-330).

Yer adlarına dayalı şiir türlerinden biri olan miyâhiyyelerde şehrin suları ve su kaynakları anlatılır. Ebubekir Celâlî (öl. 1817-18) 11 beyitlik bir gazelinde İstanbul Halkalı'nın sularından söz etmiştir. Şair, şiirinde Halkalı suyunun özelliklerinden ve dönemin diğer önemli su kaynaklarından bahsetmesinin yanında az da olsa İstanbul'un sosyal yaşantısına ayna tutmuştur (Demirkazık, 2023, s. 153).

² Klasik Türk edebiyatındaki şehir şiirlerini *Şehirler Divanı* adı altında toplayan Yıldız ve Doğan'ın (2023, s. 71-73) zengin içerikli çalışmasına bakıldığında İstanbul hakkında 61 şairin 1 rubai, 5 kıta, 9 murabba, 18 kaside, 19 mesnevi ve 22 gazel yazdıkları görülmektedir. Bunların bir kısmı doğrudan şehir methiyesi iken bir kısmı İstanbul ve şehrin bazı semtleri vasfında şiirlerdir.

TÜRÜNÜN FARKLI BİR ÖRNEĞİ: KÂMÎ'NİN İSTANBUL MAHALLELERİNE DAİR ŞİİRİ VE BU
ŞİİRE YAZILAN ZEYİLLER

Dergâh-nâme veya hânkâh-nâme adlı şiirlerde İstanbul'da yer alan farklı tarikatlara ait tekkeler anlatılır. Mümin-zâde Hasîb'in (öl. ?) mesnevi nazım şekliyle 805 beyitte 101, Lutfî'nin (öl. ?) 101 beyitte 152 dergâh ismi zikrettiği eserleri bu türe örnektir (Kaplan, 2023, s. 1656-1739; Turan, 2011, s. 22-48).

Edirneli Kâmî'nin (öl. 1724) sûkiyye olarak bilinen şiiri de İstanbul'daki yer adlarını içermesiyle dikkati çekmektedir. "Sûk" çarşı, pazar anlamına gelmekte olup "sûkiyye" çarşı ve pazarlardan söz eden şiirler için kullanılmıştır. Kâmî, mesnevi nazım şekliyle yazdığı 12 beyitlik bu şiirde İstanbul'un semt, çarşı ve sokaklarından söz etmiştir. Söz konusu şiir Kâmî'nin yayımlanmış *Divan*'ında *Sûkiyye-i Nâ-tamâm* başlığı altında verilmiş, literatüre de sûkiyye olarak yerleşmiştir³:

Olurmuş dört yol ağzı sağ u solla
Kameraltı (vü) Mermer Yedi Kulle

Sögerler sûk-ı Çırçır'dan geçenler
Akar çeşmeyle Horhor'dan içenler

Karîb olsaydı semt-i Nev-bahâra
Yenibakçe dönerdi lâlezâra

Tarîk-i 'âmmı kolla sağ u soldan
Sapadur Egrikapu togrı yoldan

Degüldür gerçi semt-i şâh-ı hûbân
Kemeraltı'ndadır maksûd-ı yârân

Eger Kanlu Furun tutmazsa buyruk
Ya Zenzirliküyu ya Salmatomruk

Küçük büyük alur her şey firâvân
Küçükpazar ile Büyük Karaman

Kesegen Dede erdür adlı sanlı
Gelincikden ba'îd oldı Şıçanlı

Kabasakal güzeldür Akbıyık'dan
Yolun âsân olur Seyrek'i sıklan

Uzakdan Sarmaşık semt-i Çınar'a
Bulamaz sakız ağacına çâre

³ Metne herhangi bir müdahalede bulunulmamış; şiir, yayımlanmış *Divan*'daki hâliyle aktarılmıştır.

Çakıl mercâna dönseydi boyadan
Olurdu Kıztaşı kesme kayadan

Karadud Aksaray ile musâhib

Sarıgürz'e Kızılmaslak münâsib (Erişen Yazıcı, 2017, s. 120-121)

Bu çalışmada Kâmî'nin söz konusu şiiri; şiirin mevcut nüshaları ve türü, bu şiire yazılan zeyiller ve şiirdeki yer adlarının bilâdiye geleneği doğrultusunda kullanımı bakımından değerlendirilecek, böylece İstanbul özelinde yer adlarına dayalı edebiyatın farklı bir örneği dikkate sunulacaktır.

1. Şiirin Başlığı

Kâmî'nin şiiri yirmiye aşkın *Divan* nüshasından İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T 2892'de v.91b-92a'da ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T 2888'de v.97b-98a'da yer almaktadır. Şiir yalnızca T 2888 numaralı nüshada *Sûkiyye Nâ-tamâm* başlığıyla verilmiştir. Bu başlık bir yandan şiirin türüne işaret ederken diğer yandan şiirin tamamlanmadığını göstermektedir. Şiirde mahlas beytinin yer almaması şiirin “nâ-tamâm” nitelenmesine sebep olmalıdır. “Sûk” Arapça bir kelime olup çarşı, pazar manasına gelmektedir. Bu başlık şiirin İstanbul'un çarşılarını anlattığı kabulüyle müstensih(ler) tarafından eklenmiş olmalıdır. Şiir, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 3004 numaralı şiir mecmuasında⁴ da yer almaktadır. Burada şiir *Esmâ-i Ba'z-ı Mahallehâ-yı İstanbul Ez-ân Kâmî Efendi* başlığıyla verilmiştir. Başlık hem şiirin Kâmî mahlaslı bir şaire ait olduğunu göstermekte hem de konusuna dair bilgi vermektedir. Başlıktan şiirin İstanbul'un bazı mahallelerinin ismini ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Şiir, şahsi kütüphanemizdeki şiir mecmuasında⁵ ise *Esmâ-i Bilâd Kâmî Efendi* başlığı altında verilmiştir. Bu başlık da şairin ismine ve şiirin türüne dair bilgi içermektedir. Başlığa göre şiirde belde isimlerine yer verilmiş ve şiir, mecmua mürettibi tarafından bilâdiye olarak görülmüştür. Oysa şiir sadece İstanbul'daki yer adlarını içermektedir. Bu mecmuada Mecdî'nin şiiri de yer almaktadır. Mürettip söz konusu şiiri *Esmâ-i Bilâd Mecdî-i Merhûm* başlığıyla takdim etmiştir. Ancak Mecdî'nin şiirinde içerik sadece İstanbul ile sınırlı değildir. Mecdî, Osmanlı coğrafyasından 38 yer adına yer vermiştir.

2. Şiirin Vezni

Şiir, aruz vezninin hezec bahrinin “mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Bu kalıpla yazılan bir sâhil-nâme veya mesâir-nâme bulunmamaktadır. Bilâdiyelerden ise yalnızca Mecdî'nin bilâdiyesi bu kalıpladır. Kâmî'nin şiiri, Mecdî'nin bilâdiyesi ile aynı nazım şekli ve kalıpla yazılmıştır.

⁴ Bu mecmua için makalede İÜ rumuzu kullanılacaktır. Mecmuada bu şiirden sonra Fennî'nin sevâhil-nâmesi yer almaktadır. Mecmuada 17 ve 18. yüzyıla mensup şairlere ait hiciv türünde şiirler ağırlıktadır.

⁵ Bu mecmua için makalede HK rumuzu kullanılacaktır. Yaklaşık 300 varaktan oluşan mecmuada çoğunluğu 18. yüzyılda yaşamış şairlere ait müfret, matla, rubai, gazel, kaside, mesnevi, tahmis gibi nazım şekillerinde yazılmış; ramazâniyye, şitâiyye, arz-ı hâl, hâb-nâme gibi türlerde söylenmiş şiirler vardır. Mecmuada Fennî'nin sevâhil-nâmesi ve Mecdî'nin bilâdiyesi de bulunmaktadır.

3. Nazım Şekli ve Birim Sayısı

Yer adlarına dair şiirler çoğunlukla kaside ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. İstanbul'un vafına dair yazılan 74 şiirin dörtte biri mesnevi nazım şekliyledir. Kâmî'nin şiiri de bir mesnevidir. Bu mesnevi *Kâmî Divanı* nüshalarında 12 beyit iken İÜ'de zeyliyle beraber 41 beyittir. İÜ nüshasını esas alarak şiir üzerine incelemede bulunan Kalpaklı (1995, s. 43), bir lügaz olarak değerlendirdiği Kâmî'nin şiirini 22 beyit olarak kabul etmiş, kalan 19 beytin başka bir şair tarafından yazıldığını belirtmiştir. Oysa mecmuada Kâmî'nin şiiri 14 beyit olup daha sonra *Tezvil-i Lebîb* başlığıyla Lebîb'in bu şiire yazdığı 7 beyitlik zeyil yer almaktadır. Kalpaklı'nın esas aldığı mecmuadaki şiirin ilk 11 beytinin sıralaması *Kâmî Divanı*'ndaki şiirin sıralama ile aynıdır. *Divan*'daki 12. beyit ise mecmuada 14. beyittir.

HK'de şiir 39 beyittir. İÜ'de yer alan aşağıdaki iki beyit HK'de bulunmamaktadır. Bu iki beyit aynı zamanda *Kâmî Divanı*'nda "sûkiyye" başlıklı şiirin 10 ve 11. beyti olarak yer almaktadır:

Uzakdır Sarmaşık semt-i Çenâra
Bulamaz Sakız ağacına çâre

Çakıl Mercâna dönseydi boyadan
Olurdu Kıztaşı Kesme kayadan

HK'de 39 beyitlik şiirin ilk 12 beyti Kâmî'ye ait görünmektedir. Bunlardan 9 beyit basılı *Kâmî Divanı*'nda, 12 beyit İÜ'de Kâmî adına kayıtlıdır. Aşağıdaki beyit *Kâmî Divanı*'nda yer almazken İÜ'de Kâmî adına kayıtlı şiirin 13. beytidir.

‘Âşıkpaşa arar semt-i Vefâyı
Bulamaz terk ider dâr-ı Fenâyı

HK'de ilk 12 beyti Kâmî'ye ait şiirin sonraki 7 beyti Lebîb mahlaslı bir şairin zeyli, 20 beyti ise Âsım mahlaslı başka bir şairin zeyli olarak kayıtlıdır. Lebîb adına kayıtlı olan 7 beyit İÜ'deki şiirin 15-21. beyitleridir. Diğer beyitler ise İÜ'de olduğu gibi Âsım mahlaslı şair adına kayıtlıdır.

4. Şiirin Türü

Şiirin türüne dair müstensih ve müretteplerin şiire verdikleri başlık esas alındığında üç türün ortaya çıktığı görülmektedir: sûkiyye, mahalle-nâme, bilâdiye. Bu üç türün yanı sıra Kaplan (2019, s. 45) bilâdiyelere dair bir çalışmada bu şiirden "semtiyye" olarak söz etmiştir. İçerik doğrultusunda yapılacak bir değerlendirme bu hususta bize yardımcı olacaktır. Yer adlarına dair çalışmalarda "sûkiyye" olarak bilinen şiirin bu isimle nitelenmesinde yayımlanmış *Divan*'daki başlık etkili olmuştur. Şiirdeki yer adlarına bakıldığında bunların bir kısmının çarşı/pazar olduğu görülmektedir. Şair, şiirinde "sûk" sözcüğünü bir beyitte "Çırçır" için kullanmıştır:

Söğerler sûk-ı Çırçırdan geçenler
Akarçeşmeyle Horhordan içenler

Çırçır, 1655-1807 tarihli *Vakıf Su Defterleri*'ne göre mahalle, *İstanbul İhsaiyat Mecmuası* ve *İstanbul Ansiklopedisi*'ne göre semt, *Kadı Sicilleri*'ne göre sùktur. Beyitteki diğer yer ismi olan Akarçeşme de *İstanbul Ansiklopedisi*'ne göre bir semttir. Horhor ise 1682 tarihli *Esnaf Defterleri* ve 1655-1807 tarihli *Vakıf Su Defterleri*'ne göre mahalle ismidir; *İstanbul İhsaiyat Mecmuası*'na göre ise bir semttir. *Kadı Sicilleri*'ne göre İstanbul'da Horhor isminde birer mahalle, sokak ve çeşme bulunmaktadır.

Kâmî'nin şiirde zikrettiği bazı yerler 1682 tarihli *Esnaf Tahriri Defteri*'nde yer almaktadır. Bu deftere göre İstanbul o dönemde vergi bölgesi anlamına gelen 15 kola ayrılmıştır. Bu kollar Tahtakale, Eksük, Taraklı, Ayasofya, Tavukbazarı, Kadıasker, Langa, Yedikule, Karaman, Edirnekapusu, Balat, Unkapanı, Râh-ı Cedîd, Aksaray, Cebe Ali'dir. Aşağıdaki beyitte zikredilen Kabasakal söz konusu tahrir defterinde mahalle olarak zikredilirken aynı beyitte yer alan Seyrek, defterde "Seyrek Sûku" olarak kaydedilmiştir (Demirtaş, 2023, s. 36). Akbıyık ise defterde yer almamaktadır. Akbıyık, Fatih devrinde bir mahalle olup 1600 tarihli *Vakıflar Tahrir Defterleri, Vakıf Su Defterleri ve Şerhiye Sicilleri*'nde de mahalle olarak kayıtlıdır. On sekizinci yüzyılın ilk yarısındaki *Kadı Sicilleri*'ne göre Akbıyık, Suriçi'nde Kabasakal gibi bir mahalledir (Kara, 2016, s. 124).

Kabasakal güzeldir Akbıyıkdan

Yolun âsân olur Seyreki sıklan

Aşağıdaki beyitte Kesegendede, Gelincik ve Sıçanlı isimleri zikredilmiştir. 1682 tarihli *Esnaf Defterleri*'nde üç isim de yer almaktadır:

Kesegen Dede erdir adlı sanlı

Gelincikden ba'îd oldu Sıçanlı

"Kesegendede", İstanbul vergi bölgelerinden Edirnekapusu kolunun sınırlarından söz edilirken vurgulanır. Şiirde zikredilen "Gelincik" Langa kolu içinde yer alan bir çarşıdır. Bu çarşıdan defterde "Sük-ı Gelincik" olarak zikredilmiştir (Demirtaş, 2023, s. 35-36). Burada hoşafçı, kürkçü, kasap ve turşucu esnafı vardır. *Kadı Sicilleri*'nde de Gelincik için çarşı tabiri kullanılmıştır. Gelincik, *İstanbul İhsaiyat Mecmuası*'na göre de bir sùktur. Sıçanlı ise defterde Râh-ı Cedîd kolu içinde ismen bir kez zikredilmiş, buranın mahalle veya pazar olduğuna dair bir vurguda bulunulmamıştır (Demirtaş, 2023, s. 21).

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra iskân politikası izlemiş, Karaman Türklerinin bir kısmını İstanbul'un Fatih ve Aksaray semtlerine yerleştirirken (Başkan, 2012, s. 128), gayrimüslim Karamanlılar ise Yedikule yakınında büyük bir mahallede oturmuşlar; kuyumculuk, işlemecilik, ticaret gibi işlerle meşgul olmuşlardır (Başkan, 2012, s. 123). Fatih Camii ile Saraçhane arasında "Karaman Çarşısı" kuran Karamanlılar bu bölgenin tarihte Karaman diye anılmasını da sağlamışlardır. Bugün dahi bu bölge "Büyük Karaman Caddesi" olarak adlandırılmaktadır (Başkan, 2012, s. 126). Kâmî aşağıdaki beytinde bu Karaman Çarşısı'ndan ve Küçükpazar'dan söz etmiştir. Küçükpazar *Kadı Sicilleri* ve *İstanbul İhsaiyat Mecmuası*'na göre bir sùktur.

Küçük büyük olur her şey firâvân

Küçükpazar ile Büyük Karaman

Kâmî'nin şiirinde bazı beyitlerde "semt" vurgusu da dikkati çekmektedir. Şair "Nevbahar, Çınar, Şahıhuban, Vefa"yı semt olarak nitelemiştir:

Karîb olsaydı semt-i Nevbahâra

Yenibağçe dönerdi Lâlezâra

Uzaktır Sarmaşık semt-i Çenâra

Bulamaz Sakız ağacına çâre

Değildir gerçi semti Şâh-ı Hübân
Kemeraltındadır maksûd-ı yârân

‘Âşıkpaşa arar semt-i Vefâyı
Bulamaz terk ider dâr-ı Fenâyı

Bu dört beyitte “semt” sözcüğünün zikredilen yer adları için tanımlayıcı olarak kullanıldığı görülmektedir. Klasik Osmanlıca sözlüklerin birçoğunda “taraf, cihet, yön, canib vb.” anlamlar verilen semte *Lehçe-i Osmânî*’de “mahal, mahalle” anlamları da verilmiştir⁶. Bu isimlerden Vefa ve Nevbahar’ın daha Fatih dönemi İstanbul’unda iki mahalle adı olduğu dikkate alındığında şairin semt kullanımıyla bugünkü anlamda bir semti kastetmediği, bir bölgeyi anlatmak istediği söylenebilir.

Kâmî şiirinde yalnızca Çırcır için “sûk” ifadesini kullanmıştır. Söz konusu şiirde yer alan Gelincik’ten 1682 tarihli *Esnaf Defterleri*’nde “Sûk-ı Gelincik” ve Seyrek’ten “Seyrek Sûku” olarak söz edilmiş, Küçükpazar’da ve Büyük Karaman çarşısında her şeyin çokça olduğu vurgulanmıştır. Tüm bunlar dikkate alınarak yapılacak bir ön değerlendirmede şiirde çarşılardan ve bu çarşıların bulunduğu mahallelerden söz edildiği söylenebilir. Bugün dahi birçok çarşı/pazar, kurulduğu semt veya mahalle ismi ile anılmaktadır. İstanbul *Kadı Sicilleri* ve *Esnaf Defterleri*’nde Aksaray, Altımermer, Hacıkadın, Mercan, Nahılbend, Tahtakale ve Yayla gibi bazı yerlerden hem mahalle hem de sûk olarak söz edilmesi bu hususu doğrulamaktadır. Bu sebeple söz konusu şiir ve bu şiire yazılan iki zeyil bir yönüyle “sûkiyye” iken diğer yönüyle “mahalle-nâme” olarak isimlendirilebilir. Şiirin HK’de “bilâd” olarak nitelenmesi ise şiirdeki çarşı, semt ve mahalle adlarının tevriyeli kullanılması yönüyle bilâdiye geleneğinin bir devamı olmasındandır. Bilâdiyelerin Osmanlı Devleti’nin sınırlarını aşacak şekilde onlarca yer adı bilhassa şehir adı içerdiği dikkate alındığında şiirin bilâdiye olamayacağı açıktır. İstanbul’a dair tutulan tarihî defterlerde yer adlarının izini sürmek, yaptığımız ön değerlendirmeyi nihai bir hükme vardırmanıza yardımcı olabilir. Aşağıdaki tablo, şiirde bahsi geçen yerlerin Fatih devrinden Cumhuriyet dönemine kadar farklı kaynaklarda nasıl nitelendiğini göstermektedir.

Şiirdeki Yer Adları	Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri	Vakıflar Tahrir Defterlerine Göre Mahalleler 1600	Esnaf Defterlerine Göre Yer Adları 1682	Kadı Sicilleri Göre İstanbul Mahalleleri	Vakıf Su Defterlerine Göre Mahalleler 1655-1807	İstanbul İhsaiyat Mecmuasına Göre Mahalleler 1912	Reşad Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi’ne Göre

⁶ <https://www.osmanlicasozlukler.com/> (Erişim tarihi: 27.07.2024)

Ağaçayırı ⁷			√ ⁸	√			sokak
Ağaçkakan ⁹				√			sokak
Akarçeşme ¹⁰			√				semt
Akbıyık	√	√		√	√	√	cadde
Aksaray			√	√ sük	√		semt
Akseki	√	√		√	√	√	√
Akveli							
Ali Fakih	√			√		√	√
Altımermer	√		√	sük	√	semt	semt
Altıpoğaça	√	√		√	√	√	sokak
Arabodaları							
Âşıkpaşa		√		√	√	√	semt
Avcılar	√			√	√		
Avratpazarı ¹¹			sük	sük	√		sük
Ayvansaray			√		√		semt
Balcı (Yokuşu) ¹²				√	√		√
Büyük Karaman			√	sük	√	cadde	
Cüнді ¹³				meşdan			
Çapadilsiz			√				semt
Çatladıkapı			√				semt
Çınar			√			sük	
Çırçır				sük	√	semt	semt
Çorbacı				√			

⁷ İstanbul'da Silivrikapı ve Kocamustafapaşa semtleri arasında bu isimde mesire yeri bulunmaktadır. Kocamustafapaşa'da bu isimde bir mescit de bulunmaktadır. Fatih'te Ali Fakih ve Hacıhamza Mahalleleri arasında, Kocamustafapaşa Caddesi ile Alayımamı Sokağı arasında Ağaçayırı Sokağı yer almaktadır. Ağaçayırı Mescidi de bu sokaktadır (Koçu, 1958, s. 235-236).

⁸ İşaret yer adının o defterde bulunduğunu göstermektedir. Şayet ilgili defterde yer adı için mahalle dışında tanımlayıcı bir ifade kullanılmışsa işarete yer verilmemiş, ifade yazılmıştır.

⁹ Kocamustafapaşa'da kendi adını taşıyan sokakta bu isimde bir cami ve bu camiye bitişik tekke bulunmaktadır. Fatih'te bir kısmı Ali Fakih, bir kısmı da Hacıhamza Mahalleleri arasında Ağaçayırı Sokağı ile Koçdibek Sokağı arasında yer almaktadır (Koçu, 1958, s. 238).

¹⁰ Mahmudpaşa Çarşısı'nın alt başına verilmiş eski bir semt ismidir. Bu isim unutulmuş, bölge Sultan Hamamı semtinin sınırı içine girmiştir (Koçu, 1958, s. 500).

¹¹ 18. yüzyılda pazar günü Samatya civarında kurulmaktadır (Kara, 2016, s. 144).

¹² Eyüp sokaklarından. Düğmeciler, İslambey ve Cezerikasım Mahalleleri arasında bir sınır olarak uzanır (Koçu, 1960, s. 1978).

¹³ Asker ve usta süvari gibi anlamlara gelen cüнді, Osmanlıda eğitim ve gösteri meydanlarına da isim olmuştur. Bunlardan biri Kadırga Meydanı'nın hemen yanındaki, denize daha yakın ama daha küçük olan Cüнді Meydanı'dır (Bayvas, 2020). Topkapı Sarayı'nın Marmara yönündeki dış bahçeleri arasında bulunan ve Gülhane Meydanı adıyla anılan düzlük cirit, tomak, atıcılık gibi çeşitli spor gösterileri düzenlendiği için Cirit Meydanı veya Cüнді Meydanı olarak da adlandırılmıştır (Tanman, 1996, s. 239).

TÜRÜNÜN FARKLI BİR ÖRNEĞİ: KÂMÎ'NİN İSTANBUL MAHALLELERİNE DAİR ŞİİRİ VE BU ŞİİRE YAZILAN ZEYİLLER

Çukurbostan				✓		sûk	✓
Derviş Ali				✓	✓	✓	✓
Dörtıyol Ağzı			✓	sûk			
Eğrikapı	✓					semt	semt
Etyemez	✓			✓			semt
Fenayi	✓			✓			
Gelincik			sûk	çarşı		sûk	
Gülbahar							
Hacıkadın	✓		✓	✓ sük			
Hisar							
Hocapaşa			✓	✓	✓	semt	
Horhor			✓	✓	✓	semt	
Hubyar	✓	✓		✓	✓	✓	
Kabakulak	✓			✓			
Kabasakal			✓	✓		✓	
Kabataş	✓					cadde	
Kadırga			liman	liman		semt	
Kalenderhane	✓	✓		✓	✓	✓	
Kanlıfırın							
Karababa ¹⁴				✓			
Karabaş				✓	✓	✓	
Karatut						semt	
Kemankeş				✓		✓	
Kemeraltı			✓	mahal		cadde	
Kesegendede	✓		✓				
Kesmekaya			✓	✓		semt	
Kestel	✓	✓		✓	✓	✓	
Kızılmaslak			✓			semt	
Kızlarağası				✓			
Kıztaşı	✓	✓		✓		semt	
Kirişhane				mahal			
Kirmasti	✓			✓		✓	
Koçdibek							
Kurtağa ¹⁵							
Küçükpazar			✓	sûk		sûk	
Lalezar				✓			
Langa	✓		✓		✓	semt	
Mercan	✓	✓	sûk	✓ sük	sük	sük	
Meydancık			✓	✓	✓	sük	
Mimar				sük	✓	sük	
Molla Hüsrev	✓	✓				✓	

¹⁴ Beyazıt'ta bu isimde bir sokak ve bu sokakta Karababa Tekkesi bulunmaktadır (Samsakçı & Karavelioğlu, 2016, s. 620).

¹⁵ Fatih, Derviş Ali Mahallesi'nde kitabesi olmayan Kurt Ağa Çeşmesi yer almaktadır. H. 1086-1087/M. 1675-1676 tarihli bir kadı sicilinde Kurt Ağa Çeşmesi Mahallesi geçmektedir.

HASAN KAPLAN

Nahılbend	✓	✓	sûk	✓	✓	✓	
Narlıkapı			✓				
Nevbahar	✓		✓	✓	✓	✓	
Nişancı	✓		✓	✓		✓	
Odabaşı			✓	sûk			
Öküzpaşa							
Sakızağacı				✓		sûk	
Salmatomruk			✓	mahal	✓	semt	
Samanveren	✓	✓		✓	✓	✓	
Sarıgürz (Sarıgez)	✓		✓	sûk	✓		
Sarıyar				karye		✓	
Sarmaşık			✓	✓			
Seyrek			sûk				
Sıçanlı ¹⁶			✓				
Sivrikoz		✓		✓	✓		
Sofular	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Soğukkuyu ¹⁷				✓			
Sormagir				✓		✓	
Şahıhuban				sûk		✓	
Tahtakale	✓		✓	sûk	✓	sûk	
Tavşantaşı				✓	✓	semt	
Tevekkül Çeşmesi ¹⁸							
Topkapı			✓		✓	semt	
Tozkoparan				✓		✓	
Vefa	✓		meydan		✓	meydan	
Yahnıkapın ¹⁹				✓	✓		
Yatağan	✓			✓	✓		

¹⁶ Bu isimde İstanbul'da bir hamam ve Küçükçekmece'de bir han yer almaktadır.

¹⁷ Zeyrek yakınlarında Sadrazam Piri Mehmed Paşa'nın yaptırdığı caminin mahallesidir. Caminin altındaki sarnıçtan su çekildiği için cami bu adla bilinmiştir (Tanışık, 2023, s. 298).

¹⁸ Evliya Çelebi, İstanbul'un çarşı eminleri esnafından söz ederken sırmakeş esnafının iş yerlerinin Parmakkapı yakınında Tevekkül Çeşmesi dibinde olduğunu söyler (Kahraman & Dağlı, 2008b, s. 543). Bu bilgiden burasının bir çarşı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹ Mahalle ismini Yahnıkapın Camisinden almaktadır. Beyazıt semtinin bugün mevcut olmayan mahallelerinden biridir. Yahnıkapın Camisi mahalle ortadan kaldırılmadan önce 1935 yılında çıkarılan 3163 sayılı ve 2845 sayılı kanun hükmü gereğince kadro dışı bırakılarak ibadete kapatılmıştır. Bu tarihten 1940 yılında yıktırılmasına kadar da İstanbul Elektrik idaresi tarafından depo olarak kullanılmıştır. Hâlen İstanbul Üniversitesi ile kamuya ait bazı binalar bu eski mahallenin üzerinde yer almaktadır. Yahnıkapın Mahallesi Beyazıt Meydanı'nın batısında, Edebiyat Fakültesinin doğusu ile bugünkü Beyazıt Meydanı arasında kalmakta idi. Bu mahalle, Beyazıt Meydanı'nın yeniden düzenlenmesi çalışmaları sırasında tamamen ortadan kaldırılmıştır. Caminin bugünkü yerinde 1985 yılında hizmete açılan İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi binası bulunmaktadır (Göncüoğlu, 2016, s. 150-153).

TÜRÜNÜN FARKLI BİR ÖRNEĞİ: KÂMÎ'NİN İSTANBUL MAHALLELERİNE DAİR ŞİİRİ VE BU ŞİİRE YAZILAN ZEYİLLER

Yayla			✓	sûk	✓		
Yedikule	✓		✓		✓	semt	
Yenibahçe			✓	semt	✓	semt	
Zincirlikuyu					✓	semt	
Zorpilav							

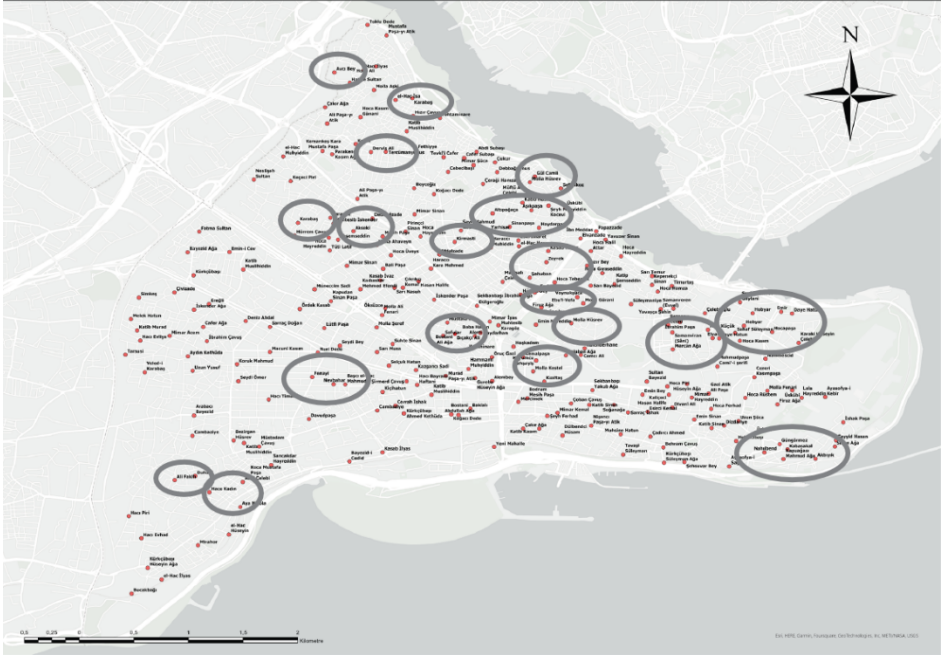
Tablo 1. Şiirlerdeki Yer Adlarının Kaynaklara ve Vesikalara Göre Durumu

Kâmî'nin şiirinde ve ona yazılan zeyillerde bir kısmı birden çok tekrarlanan toplam 96 farklı yer adı kullanılmıştır. Bunlardan 31'i Ayverdi'nin (1958) çalışmasında *Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri* başlığı altında yer almaktadır. 1600 tarihli *Vakıflar Tahrir Defterleri*'nde şiirlerdeki 14 yer mahalle adıdır. 1682 tarihli *Esnaf Defterleri*'nde şiirlerdeki 42 yer adının 1'i meydan, 1'i liman, 6'sı sük, 4'ü mahalle olarak kayıtlıdır. Diğer yer adları için tanımlayıcı bir ifade kullanılmamıştır. 1655-1807 tarihli *Vakıf Su Defterleri*'ne göre 39 yer adı mahalledir. Şiirin 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında yaşayan şairlerce yazıldığı dikkate alındığında tablo bize türüne dair bir veri sunmaktadır.

Şiir yalnızca 1682 tarihli *Esnaf Defterleri*'ne ve İstanbul *Kadı Sicilleri*'ne göre "sûkiyye" olabilir. Şiire "semtiyye" demek ise ancak Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'ne göre yapılacak bir değerlendirme ile mümkündür. 1912 tarihli *İstanbul İhsaiyat Mecmuası*'na göre ise şiir düşük bir ihtimalle hem "semtiyye" hem de "sûkiyye" olabilir. Bu mecmuaya göre şiirlerdeki 48 yerden 1'i meydan, 3'ü cadde, 9'u sük, 17'si semt, 23'ü mahalledir. İstanbul *Kadı Sicilleri* bu konuda en net verileri sunmaktadır. *Kadı Sicilleri*'nde yapılan dijital taramada²⁰ 96 yer adının 1'i semt, 1'i karye, 1'i liman, 1'i çarşı, 2'si meydan, 3'ü mahal ifadesiyle karşılanmıştır. Yer adlarından 3'ü için hem mahalle hem de sük tabiri kullanılmıştır. Geriye kalan yer adlarından 12'si sük, 44'ü mahalledir. Bu mahallerden 36'sı 1708-1732 yıllarını kapsayan *Kadı Sicilleri*'nde geçmektedir. Bu durumda şiirlerdeki 96 yer adının 31'inin Fatih devrinde mahalle adı olması, *Kadı Sicilleri*'nde 44'ünün ve *Vakıf Su Defterleri*'nde 39'unun mahalle adı olarak geçmesi, şiirdeki yer adlarının çoğunun dönem kaynaklarında mahalle adını karşılaması şiire "mahalle-nâme" denilebileceğini ortaya koymaktadır.

Aktepe (1957), 17. yüzyılın ilk yarısına ait *Defter-i Hânehâ-yi Mahallât-ı İstanbul* başlıklı bir avarız defterinde yer alan mahalle isimlerini aktarmıştır. Şiirlerdeki 96 yer adının 15'i bu defterde de mahalle ismi olarak kayıtlıdır: Akbıyık, Nahılbend, Kalenderhane, Avcı Bey, Sofular, Molla Hüsrev, Derviş Ali, Samanveren, Karabaş, Hubyar, Akseki, Mercan Ağa, Altıpoğaç, Sivrikoz, Âşıkpaşa. Bu defterde yer alan 15 mahallenin tamamı Bekman'ın (2023) *Şerhiyye Sicilleri* odağında 1730-1787 yılları arasında İstanbul Suriçi mahallelerine havi hazırladığı envanterde de mahalle olarak kayıtlıdır. Kâmî ve onun şiirine yazılan zeyillerdeki 96 yer adının 27'si bu envantere göre mahalledir: Akbıyık, Akseki, Ali Fakih, Altıpoğaç, Âşıkpaşa, Avcı Bey, Derviş Ali, Vefa, Keskin Dede (Kesegendede), Fenayi, Hacı Kadın (Hacıkadın), Hubyar, Hocapaşa, Kabasakal, Kalenderhane, Karabaş, Kemankeş, Kirmasti, Mercan Ağa, Molla Hüsrev, Molla Kestel, Nahılbend, Nevbahar, Samanveren, Sivrikoz (Seferikoz), Sofular, Şahuban (Şahıhuban). Şiirlerin yazıldığı dönemi de içerdiğini düşündüğümüz 1730-1787 tarihli envanter hem şiirlerdeki yer adlarının geniş bir bölgeye dağıldığını göstermekte hem de şiirlerin mahalle-nâme olabileceğini ortaya koymaktadır.

²⁰ <https://www.kadısicilleri.org/> (Erişim tarihi: 30.07.2024)

Tablo 2. 18. Yüzyıl Suriçi Mahallelerinin İsimleri²¹ (Bekman, 2023, s. 101)

5. Şiirde Dil ve Anlatım

Bilâdiye, sâhil-nâme ve mesâir-nâme gibi türlerde, şairler yer adlarını bir çağrışım ögesi olarak kullanmışlardır. Yer adları şiirlerde gerçek, mecaz, yakın, uzak anlamlarıyla tevriye ve iham gibi söz sanatları yapılarak farklı okuma ve anlamlandırmaya uygun düşecek şekilde yer almıştır. Kâmî'nin şiirinde ve buna yazılan zeyillerde aynı anlatım özelliğinin devam ettiği görülmektedir. Kâmî, sözcükler arasındaki anlamsal bağı farklı yönlerden ve çok yönlü kurmayı başarmıştır. Aşağıdaki beyitte bu kullanımı görmek mümkündür:

Kabasakal güzeldir Akbıykdan

Yolun âsân olur Seyreki sıklan

Kâmî'nin beyitte zikrettiği iki yer adı -Kabasakal ve Akbıyk- bugün İstanbul, Fatih'te Sultan Ahmet Mahallesi içinde yer almaktadır. Kabasakal ve Akbıyk, isimlerini aynı adla anılan mescitlerden almışlardır. Her iki yer, Divanyolu'ndaki iki eski mahalledir. Şair, beyitte ilk olarak sesletim olarak bu kelimelerin çağrışımına dayalı bir ilişki kurmuştur. İki yer adındaki "sakal" ve "bıyk" sözcükleri ikinci mısradaki "yol-, seyrek, sık" sözcükleriyle ilişkilidir. "Yolun" sözcüğü hem "yol-" fiilini hem de "yol"

²¹ Harita çizimi Bekman'a (2023) aittir. Haritanın orijinalinde daire içine alınarak vurgulanan yer adları yoktur. Vurgu tarafımızca şiirlerdeki yer adlarının dağılımını somut kılmak amacıyla yapılmıştır. Haritada vurgulanan bazı yer adları şunlardır: Akbıyk, Akseki, Ali Fakih, Altıpoğaça, Aşıkpaşa, Avcı Bey, Derviş Ali, Fenayi, Hacıkadın, Hocapaşa, Hubyar, Kabasakal, Kalenderhane, Karabaş, Kirmasti, Mercan Ağa, Molla Hüsrev, Molla Kestel, Nahılbend, Nevbahar, Samanveren, Seyrek, Sofular, Şahıhuban, Vefa.

ismini çağrıştırmaktadır. Çoklu okumalar dikkate alındığında şairin Kabasakal'ı Akbıyık'tan güzel bulduğu anlaşılabilir, yolun sık olanından ise seyrek olanının kolay olduğunu vurguladığı görülmektedir. Şair, "Seyrek" in de yer adı olmasından yararlanmış. Bugün Zeyrek olarak bilinen yer Osmanlı *Esnaf Defterleri*'nde "Seyrek Sûku" olarak kayıtlıdır (Demirtaş, 2023, s. 36).

Aşağıdaki beyitte Kâmî üç yer adına yer vermiştir: Kesegenede, Gelincik, Sıçanlı.

Kesegen Dede erdür adlı sanlı

Gelincikden ba'îd oldu Sıçanlı

Evlîya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Kesegen Dede, İlahî aşka dalmış, ulu bir sultandır. Türbesi hâlâ ziyaret yeridir. Mezarlığında hâl ehli olanların anlattığına göre sahabeden, şühedadan ve başka ileri gelenlerden kırk-elli bin kişi yatmaktadır (Kahraman-Dağlı, 2008a, s. 340). On beşinci yüzyılda İstanbul Fatih'te ismiyle anılan mescit bugün bulunmamaktadır. Şair, beyitte ilk olarak bu kişiyi ismen zikretmiş, onun ünlü bir er olduğunu söylemiştir. İkinci mısradaki Gelincik ve Sıçanlı yer adlarına yer vermiş, Sıçanlı'nın Gelincik'ten uzak olduğunu belirtmiştir. Gelincik, Langa kolu içinde yer alan bir süktür. Sıçanlı ise Cedid kolu içinde yer almaktadır. Sıçanlı'da bir pazarcı esnafı yer almaktadır (Demirtaş, 2023, s. 123). Beyitte yer adları "Kesegen Dede" isminin ilk sözcüğünün anlamına dayalı olarak şekillenmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde "kesegen" fare, *Derleme Sözlüğü*'nde ise fare, danaburnu gibi anlamlara gelmektedir.²² Sözcüğün "fare" anlamı hem "gelincik" hem de "sıçan" sözcükleriyle ilişkilidir.

Kâmî aşağıdaki beyitte yer adını oluşturan birleşik sözcüklerin renk ifadelerinin çağrışımından faydalanmıştır. Beyitte dört yer adı vardır: Karatut, Aksaray, Sarıgürz ve Kızılaslak. Dört adın da bünyesinde "kara, ak, sarı, kızıl" renk isimleri yer almaktadır.

Karatut Aksaray ile musâhib

Sarıgürzle Kızılaslak münâsib

6. Şiire Yazılan Zeyiller

Mecmualara göre bu şiire iki şair zeyil yazmıştır. Bunlardan biri Lebîb'tir. HK'de Lebîb'in zeyli *Zeyl-i Lebîb Efendi*, İÜ'de *Tezvil-i Lebîb* başlığıyla verilmiştir. Lebîb'in zeylinden sonra Âsım'ın zeyli başlamaktadır. HK'de *Zeyl-i Âsım* başlığı altında 20 beyte yer verilirken İÜ'de herhangi bir başlık kullanılmamıştır.

Lebîb, zeylinde mahlasını kullanmamış, Kâmî'yi de zikretmemiştir. Türk edebiyatında Edirneli Kâmî'nin çağdaşı ve onunla ilişkili Lebîb mahlaslı bir şair bulunmaktadır. Bu şair, Kâmî Efendi'nin kardeşi ve Emîniyye Medresesi müderrisi Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu olmalıdır. Lebîb'in dedesi Şeyh İbrahim Efendi'dir. Amcası Kâmî Efendi'nin yanına İstanbul'a gelip (1710-11) medrese öğrenimi görmüştür. Amcasının teşviki ile Şeyhülislam Ebezâde Abdullah Efendi'den mülazım olmuştur. Çeşitli medreselerde müderrislik yapan Lebîb'in vefat tarihi bilinmemektedir. Şairin eserlerine dair bir bilgi yoktur (Kesik, 2015).

Âsım, zeylinde hem kendini hem de Kâmî'nin adını/mahlasını zikretmiştir.

Cenâb-ı Hazret-i Kâmî-i merhûm

Bu nazmı eylemiş bu resme mahtûm

²² <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 28.07.2024)

Anın dâ'îsi ya'nî 'Âsımâyım
Velîkin şâ'ir-i şîrîn-edâyım

Anın-çün sonrası bu 'abd-i nâ-kâm
Bu güftârı tamâma kıldım ikdâm

Beyitlerde Âsım'ın Kâmî'den merhum diye söz ettiği, kendisini onun ardından duacı olarak nitelediği ve mahlasını zikrettiği görülmektedir. Âsım kendisini “şâ'ir-i şîrîn-edâ” ve “abd-i nâ-kâm” olarak vasfetmiş; amacının bu sözü tamamlamak olduğunu bildirmiştir. Âsım'ın kimliğine dair beyitlerde bir ipucu bulunmaktadır. Şair, Kâmî'den merhum diye söz ederek şiirini Kâmî'nin vefatından sonra yani 1724'ten sonra yazdığını ortaya koymuştur. Kâmî'nin çağdaşı dört Âsım bulunmaktadır: Mustafa Âsım, Çelebi-zâde Âsım, Bosnalı Âsım, Ârif-zâde Âsım. Bunlardan Bosnalı Âsım'ın vefat tarihinin 1710 olduğu dikkate alındığında zeyil yazarın Bosnalı Âsım olamayacağı kesin olarak söylenebilir. Diğer üç ismin kaynaklarda Kâmî ile münasebetine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Şiir, bu isimlerden *Divan*'ı yayımlanmış olan Çelebi-zâde Âsım ve Ârif-zâde Âsım'ın şiirleri arasında yer almamaktadır. *Kâmî Divanı*'nda Âsım ismi iki beyitte geçmektedir. Söz konusu beyitlerin ilkinde şair, Âsım'ı kabiliyetli bir şair, onun şiirini ise övgüye değer olarak niteler. Kâmî, ikinci beyitte ise cevabı Âsım olan bir muamma sorar.

Nice şâyân-ı tahsîn olmaya nev-güfte-i 'Âsım
Ki dest-i tab'ı Kâmî rişte-i nazma güher çekdi (Erişen Yazıcı, 2017: 276)

Ruhundan büsesin almış nevâziş dem be-dem görmüş

O şûha ser viren 'âşık nihâyetsüz kerem görmüş (Erişen Yazıcı, 2017: 288)

Şairin bu beyitleri Türk edebiyat tarihindeki hangi Âsım için söylediği belli değildir. Ancak beyitlerin varlığı Kâmî'nin Âsım adlı bir şairle münasebetinin olduğunu göstermektedir. Kâmî'nin söz ettiği bu şairin, yazdığı tarih kitabında Kâmî'den övgüyle söz eden Çelebi-zâde Âsım yahut şairin şiirine zeyil yazar Âsım olabileceği değerlendirilmektedir.

7. Şiirdeki Yer Adları

Kâmî'nin şiirinde ve ona yazılan zeyillerde bir kısmı birden çok tekrarlanan toplam 96 farklı yer adı bulunmaktadır.

	KÂMÎ	LEBÎB	ÂSİM
1	Akarçeşme	Ağaçayırı	Ağaçkakan
2	Akbıyık	Ağaçkakan	Akseki
3	Aksaray	Arabodaları	Akveli
4	Altımermer	Avcılar	Ali Fakih
5	Âşıkpaşa	Avratbazarı	Altıpoğça
6	Büyük Karaman	Çatladıkapı	Avratbazarı
7	Çınar	Etyemez	Ayvansaray
8	Çırçır	Hacıkadın	Balcı
9	Dörtüol Ağzı	Hocapaşa	Cümdi
10	Eğrikapı	Hubyar	Çapadilsiz
11	Fenayi	Karababa	Çatladı(kapı)

TÜRÜNÜN FARKLI BİR ÖRNEĞİ: KÂMÎ'NİN İSTANBUL MAHALLELERİNE DAİR ŞİİRİ VE BU ŞİİRE YAZILAN ZEYİLLER

12	Gelincik	Kestel	Çorbacı
13	Horhor	Kızlarağası	Çukurbostan
14	Kabasakal	Molla Hüsrev	Derviş Ali
15	Kanlıfırın	Nahlıbend	Gülbahar
16	Karatut	Nişancı	Hisar
17	Kemeraltı	Sofular	Hocapaşa
18	Kesegendede	Tozkoparan	Kabakulak
19	Kesmekaya	Yahnıkapan	Kabataş
20	Kızılmaslak	Yayla	Kadırga
21	Kıztaşı	Zorpilav	Kalenderhane
22	Kurtağa		Karabaş
23	Küçükpazar		Kemankeş
24	Lalezar		Kirişhane
25	Mercan		Kirmasti
26	Nevbahar		Koçdibek
27	Sakızağacı		Langa
28	Salmatomruk		Meydancık
29	Sarıgürz		Mimar
30	Sarmaşık		Narlıkapı
31	Seyrek		Nişancı
32	Sıçanlı		Odabaşı
33	Soğukkuyu		Öküzpaşa
34	Şahıhuban		Samanveren
35	Tavşantaşı		Sarıyar
36	Vefa		Sivrikoz
37	Yedikule		Sofular
38	Yenibahçe		Sormagir
39	Zincirlikuyu		Tahtakale
40			Tevekkül Çeşmesi
41			Topkapı
42			Yahnıkapan
43			Yatağan
44			Zorpilav

Tablo 3. Yer Adlarının Şairlere Göre Dağılımı

Kâmî'nin şiiri İstanbul'da bulunan 39 yer adını içermektedir. Bunlardan 19'u mahalle, 5'i çarşı, 3'ü semt, 1'i cadde, 1'i meydandır. Belgelerde Aksaray, Çırçır, Dört yol Ağzı, Sakızağacı, Şahıhuban, Mercan için hem mahalle hem çarşı; Yenibahçe ve Zincirlikuyu için mahalle ve semt kayıtları vardır. Kanlıfırın ve Sıçanlı'nın durumu ise belirsizdir.

Lebîb, zeylinde İstanbul'dan 21 yer adına yer vermiştir. Bu yer adları mecmualarda kırmızı ile çizilerek vurgulanmıştır. Kâmî'nin şiiri ile Lebîb'in zeyli arasında ortak bir yer adı bulunmamaktadır. Lebîb'in zikrettiği yer adlarının 15'i mahalle, 1'i çarşıdır. Belgelerde Hacıkadın ve Yayla için hem mahalle hem çarşı kaydı düşülmüştür. Arabodaları, Çatladıkapı ve Zorpilav'ın ise durumu belli değildir.

Âsım, zeylinde 44 yer adı kullanmıştır. Âsım'ın Kâmî ile ortak kullandığı bir yer adı yok iken Lebîb ile ortak 8 yer adı (Ağaçkakan, Avratbazarı, Çatladıkapı, Hocapaşa,

Nişancı, Sofular, Yahnikapan, Zorpilav) vardır. Âsım'ın şiirindeki yer adlarının da çoğu mahalledir. Şiirdeki 44 yer adından 25'i mahalle, 4'ü çarşı, 1'i meydan, 1'i liman, 1'i karye ismidir. Çukurbostan ve Tahtakale hem mahalle hem çarşı olarak kayıtlıdır. Âsım'ın zikrettiği Akveli, Çapadılsız, Çatladıkapı, Gülbahar, Hisar, Kirişhane, Koçdibek, Narlıkapı, Öküzpaşa ve Zorpilav'ın durumu tam olarak belli değildir.

Sonuç

Osmanlı şiiri, yer adları bakımından zengin bir edebî birikime sahiptir. Şehrengiz, bilâdiye/belde-nâme, sâhil-nâme/iskele-nâme, mahalle-nâme, mesâr-nâme, miyâhiyye, menzil-nâme, dergâh-nâme/hânkâh-nâme, sergüzeşt-nâme, kudümiyye gibi türlerde; şehir methiyeleri, hicviyeleri ve mersiyelerinde, manzum mektuplarda doğrudan veya dolaylı olarak yer adlarının zikredildiği görülür. Osmanlı edebiyatında bilhassa İstanbul'daki yer adlarına dayalı şiirlerin sayısı oldukça fazladır. İstanbul, sadece burada yaşayan Osmanlı şairinin değil, devletin herhangi bir coğrafyasına mensup şairin de mahallî coğrafyası konumundadır. Hakkında yazılan şehir methiyeleri bir yana İstanbul; sahilleri, mesire yerleri, suları, dergâhları, semt, çarşı ve mahalleleriyle de müstakil şiirlere konu olmuştur. Kâmî'nin şiiri ve ona yazılan zeyiller de bu kategoride olup yer adları edebiyatının ilginç bir örneği olarak durmaktadır. Zira bu şiirler şairlerin yaşadıkları dönemde bir kısmı mahalle ve çarşı/pazar olan; bir kısmı hâlâ İstanbul'da sokak, semt veya mahalle olarak maruf yer adlarını içermektedir. Bu şiirlerin sadece edebiyat tarihçisi için değil, İstanbul şehir tarihi üzerine çalışanlar için de bir kaynak olabileceği değerlendirilmektedir.

Mahalle-nâme'nin ilk örneği, Kâmî'nin mesnevi nazım şekliyle ve aruzun “mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün” kalıbıyla yazdığı şiirdir. Bu şiire iki şair zeyil yazmıştır. Şiirin 15-21. beyitleri Lebîb'e, 22-41. beyitleri Âsım'a aittir. Lebîb, Kâmî'nin yeğeni olmalıdır. Âsım'ın ise yazdığı tarihinde Kâmî'den övgüyle söz eden Çelebi-zâde Âsım olduğu düşünülmektedir. Kâmî'nin İstanbul'dan 39, Lebîb'in 21 ve Âsım'ın 44 yer adı kullandığı görülmüştür. Toplam 96 farklı (Lebîb ve Âsım arasında 8 ortak) yer adının bulunduğu şiirlerde bazı sözcüklerin yer adı olup olmadığı belli değildir. Mecmualarda vurgulanmasa da şiirlerde yer adları arasında kurulan çok yönlü anlam ilişkilerinden hareketle Lebîb'in zikrettiği “Delikız”ın ve Âsım'ın yer verdiği “Andelib, Kaşıkıran, Paşalı”nın da yer adı olabileceği düşünülmektedir.

Vakıflar Tahrir Defterleri, Esnaf Defterleri, Kadı Sicilleri, Şeriyye Sicilleri ve Vakıf Su Defterleri dikkate alınarak şiirlerdeki yer adları değerlendirilmiş; şiirlerin bazı çalışmalarda belirtildiği gibi “lügaz”, “semtiyye” veya “sûkiyye” olamayacağı anlaşılmıştır. Kâmî, Lebîb ve Âsım'ın şiirde zikrettikleri tüm isimler mahalle değildir. Şairler zikrettikleri mahalle adı ile çok yönlü anlam ilişkisi oluşturabilecek cadde, çarşı, çeşme, karye, liman, mahal, meydan, sokak isimlerine de yer vererek yeni bir türde şiir söylemişlerdir. Şiirlerdeki 96 yer adının 31'inin Fatih devrinde mahalle adı olması, *Kadı Sicilleri*'nde 44'ünün ve *Vakıf Su Defterleri*'nde 39'unun mahalle adı olarak geçmesi, yer adlarının çoğunun şiirlerin yazıldığı 18. yüzyılda mahalle olması nedeniyle şiirleri “mahalle-nâme” olarak nitelemek en doğru hüküm olacaktır. Nitekim İstanbul Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 3004 numaralı şiir mecmuasında şiir *Esmâ-i Ba'z-ı Mahallehâ-yı İstanbul Ez-ân Kâmî Efendi* başlığıyla verilmiştir. Dolayısıyla Kâmî'nin şiiri ve ona yazılan zeyiller bir mahalle-nâmedir; dil ve anlatım olarak da yer adlarına dayalı söz ve anlam oyunları içerdiği için bilâdiye türünün bir devamı olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Aksoyak, İ. H. (2007). Feyzullah Efendi'nin mesâiri ile Lutfi'nin Ferdî'nin bilâdiyesine zeyli. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, 37-51.
- Aktepe, Münir (1957). XVII. Asra ait İstanbul kazası avarız defteri. *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, 109-139.
- Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih devri sonlarında İstanbul mahalleleri şehrin iskânı ve nüfusu*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Başkan, Y. (2012). Fatih Sultan Mehmed döneminde Karaman bölgesinden İstanbul'a nakledilen nüfus. *Tarih Dergisi*, 55, 107-134.
- Bayvas, A. (2020). *Cüdi Meydanı* [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.aysebayvas.com.tr/post/c%C3%BCnd%C3%AE-meydan%C4%B1>
- Bekman, B. (2023). Mahalle çalışmalarına bir katkı: 18. yüzyıl Suriçi mahallelerinin tespiti ve haritalanması (1730-1787). *Kadim*, 5, 69-112.
- Bilmez, B., Çağatay, İ., Çelik, İ. U. & Bozkurt, S. (2023). *İstanbul beldesi İhsaiyat Mecmuası [1328/1912]*. İstanbul: İBB Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü, Erişim adresi: <https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/tr/Kitaplik/Yayinlar/Istanbul-Beldesi-Ihsaiyat-Mecmuasi-13281912/105>
- Çakır, M. (2010). Bilinmeyen bir bilâdiye metni: Esmâ-yı Bilâd-ı Mecdî. *Journal of Turkish Studies (Walter G. Andrews Armağanı I)*. 34(I), 173-182.
- Demirkazık, H. İ. (2023). Bir divan şairinin gözünden İstanbul Halkalı suları: Ebubekir Celâli'nin "âb-ı Halkalı" redifli gazeli. F. M. Emecen & A. Akyıldız (Ed.), *Osmanlı İstanbul'u VIII, VIII. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri 20-22 Mayıs 2022 İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi* içinde (s. 153-168). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Demirtaş, M. (2023). *İstanbul esnaf defterleri (1093/1682)*. İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, Erişim adresi: <https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/tr/Kitaplik/Yayinlar/Istanbul-Esnaf-Defterleri/125>
- Dilçin, C. (2011). Divan şiirinde çağrışım ögesi olarak yer adları. *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler* içinde (s. 248-284). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ercan, Ö. (2007). Arayıcızâde Ferdî ve eserleri Hikâye-i Erdeşir ü Şâpûr ve Esmâ-yı Büldân. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 71-93.
- Erişen Yazıcı, G. (2017). *Edirneli Kâmi Dîvânı*. Kültür Bakanlığı E-Kitap. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>
- Ersoy, E. (2011). Bilâdiye türünün yayımlanmamış bir örneği: İştîbî Ahmed Efendi'nin bilâdnâmesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 61-72.
- Göncüoğlu, S. F. (2016). İstanbul'daki defterdar camileri ve mahalleleri. *Osmanlı Devlet Teşkilatı'nın Kadim Bir Kurumu; Defterdarlık* içinde (s. 150-171). İstanbul: İstanbul Defterdarlığı, s.s. 150-171.
- İstanbul Mahalleleri. (2024). *İstanbul kadı sicilleri* online. Erişim adresi: <https://www.kadisicilleri.org/>

- Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (2008a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul 1. cilt – 1. kitap* (5. bs.). İstanbul: YKY.
- Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (2008b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul 1. cilt – 2. kitap* (5. bs.). İstanbul: YKY.
- Kalpakkı, M. (1995). 16-17. yüzyılda mahalle ve semt adları, Kâmi'nin lügazı. *İstanbul Dergisi*, 14, 42-45.
- Kaplan, H. (2016a). Mahallî şairin mahallî coğrafyası: Kütahyalı Rahîmî'nin şüirlerinde yer adları. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 17, 121-172.
- Kaplan, H. (2016b). Divan şüirinde Karaman. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası Ölümünün 50. Yılında M. Fuad Köprülü Özel Sayısı*, 26(2), 205-239.
- Kaplan, H. (2020). Bir İstanbul methiyesi: İzzet'in bilâdiyesi. *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türköloji Araştırmaları Dergisi*. 5(2), 442-487.
- Kaplan, Y. (2015). Klasik Türk edebiyatında sahil-nâmeler ve Derviş Hilmî Dede'nin sahil-nâmesi. *Route Educational and Social Science Journal*. 2(2), 148-159.
- Kaplan, Y. (2016). Klasik Türk edebiyatında bilâdiyyeler ve Zihnî Efendi ile İştîbî Ahmed Efendi'nin bilâdiyyeleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 13(1), 102-124.
- Kaplan, Y. (2017). Lale Devri İstanbul'unda padişah bahçelerini anlatan manzum bir eser: Hıfzî ve Mesâir'î. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15(1), 308-330.
- Kaplan, Y. (2019). Priştineli Vâsık ve bilâdiyesi. *Studies Of The Ottoman Domain*. 9(17), 43-67.
- Kaplan, Y. (2023). Bursalı Mü'minzâde Ahmed Hasîb ve Dergâhnâme'si. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. 7(2), 1656-1739.
- Kara, T. (2016). III. Ahmed devrinde Sur İçi İstanbul: yerleşim alanları ve diğer alanların dağılımı. *Studies of The Ottoman Domain*. 6(11), 119-148.
- Karacasu, B. (2008). Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz yayımına katkı. *Journal of Turkish Studies (Şinasi Tekin Hatıra Sayısı III)*. 32(I), 257-271.
- Kesegen. (2024). *TDK Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü* online. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Kesik, B. (2015). Lebîb, Ahmed Lebîb Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/lebib-ahmed-lebib-efendi>
- Koçu, R. E. (1958). *İstanbul Ansiklopedisi birinci cilt*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Koçu, R. E. (1960). *İstanbul Ansiklopedisi üçüncü cilt*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Koçu, R. E. (1960). *İstanbul Ansiklopedisi dördüncü cilt*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Kurnaz, C. (1997). Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin bilâdiyyeleri. *Divan Edebiyatı Yazıları* içinde (s. 230-252). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurt Ağa Çeşmesi. (2024). *İstanbul kadı sicilleri* online. Erişim adresi: <https://kadisicilleri.org/ayrmetin.php?idno=27469&MetinTmz=Kurt%20A%C4%9Fa%20%C3%87e%C5%9Fmesi>

- Kutlar, F. S. (2011). Klasik Türk şiirinde şehir hicivleri ve Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî'nin Edirne kasidesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 6(2), 1-16.
- Öztoprak, N. (2004). Fennî ve İzzet Efendinin sahilnameleri ve bu sahilnamelerde Üsküdar. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. 11, 111-148.
- Rashid, A. N. (2008). *Sivash İzzet Osman Divanı*. (Yüksek Lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Samsakçı, M. & Karavelioğlu, M. A. (2016). *Kitabelerin Kitabı Fatih, Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri*. Erişim adresi: <https://www.fatih.bel.tr/webfiles/userfiles/files/icerikler/c7626fff7e9d4f44bc6a8e1cdd0d767a.pdf>
- Sarıkaya, E. (2008). *Ebubekir Celalî Divanı: karşılaştırmalı metin-inceleme*. (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Semt. (2024). *Osmanlıca Sözlükler* online. Erişim adresi: <https://www.osmanlicasozlukler.com/>
- Tabakoğlu, A., Kala, A., Kal'a E. S. & Şeker, C. (2003). *Vakıf Su Defterleri Su Tahrirleri (1655-1807)*. İstanbul: İSKİ.
- Tanışık, İ. H. (2023). *İstanbul camileri - I*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tanman, M. B. (1996). Gülhane Kasrı. *TDV İslâm Ansiklopedisi C. 14* içinde (s. 239-240). İstanbul: TDV Yayınları.
- Turan, L. (2011). İstanbul dergâhları hakkında bilinmeyen bir eser: Lutfi'nin Hânkâh-nâmesi. *Türkbilig*. 21, 22-48.
- Yıldız, E. & Doğan, H. (2023). *Şehirler divanı divan edebiyatında şehir şiirleri*. İstanbul: DBY Yayınları.

Kısaltmalar

HK: *Mecmû'a-i Eş'âr*, Hasan Kaplan'ın şahsi kütüphanesi

İÜ: *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 3004

KD1: *Kâmî Divanı*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T 2888

KD2: *Kâmî Divanı*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T 2892

Ekler

Ek 1. Kâmî'nin Şiiri ve Ona Yazılan Zeyiller

- . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _
- 1 Olurmuş Dörtvol Ağzı²³ sağ u şolla
Memerr-i Altımermer Yedikulle
- 2 Sögerler sûk-ı Cırcırdan geçenler
Akarcesmeyle Horhordan içenler

²³ Yalnızca HK'de kelime çizilmiştir.

- 3 Qarib olsaydı semt-i Nevbahâra
Yeñibağçe²⁴ dönerdi Lâlezâra²⁵
- 4 Tarîk-i ‘âmmı kolla sağ u şoldan
Şapadır Egrikapu toğrı²⁶ yoldan²⁷
- 5 Degildir gerçi semti²⁸ Sâh-ı Hûbân
Kemeraltındadır mağsûd-ı yârân²⁹
- 6 Eger Kanlıfirun tutmazsa buyruk
Ya Zencirlikuyu³⁰ ya Salmatomruk³¹
- 7 Küçük büyük olur³² her şey firâvân
Küçükpazar³³ ile Büyük Karaman³⁴
- 8 Kesegen Dede erdir adlı şanlı
Gelincikden ba‘îd oldu Sıcanlı³⁵
- 9 Kabasakal güzeldir Akbıyıkdan
Yolun âsân olur Seyreki³⁶ sıçdan³⁷
- 10 Uzaqdır Sarmasık semt-i Cenâra
Bulamaz Sakız ağacına çâre³⁸
- 11 Çakıl Mercâna dönseydi boyadan

²⁴ Yeñibağçe : Yeñibağçe KD1, KD2

²⁵ HK’de 4. beyit. İÜ’de müstensih hatası yapılmış; yer adı “Lâle-râza” şeklinde yazılmıştır.

²⁶ toğrı : doğru İÜ

²⁷ HK’de 8. beyit.

²⁸ semti : semt KD1, KD2

²⁹ HK’de 9. beyit.

³⁰ Zencirlikuyu : Zencirlikuyı KD1 ve KD2, Zencirlikuyuyu İÜ

³¹ HK’de 3. beyit.

³² olur : alur HK

³³ Küçükpazar : Küçükbâzâr KD2

³⁴ HK’de 12. beyit.

³⁵ HK’de 5. beyit.

³⁶ HK ve İÜ’de kelime çizilmemiştir.

³⁷ HK’de 7. beyit.

³⁸ Bu beyit İÜ’de 10. beyittir. HK’de yoktur.

Olurdu Kızıtası Kesme kavadan³⁹

12 Soğukkuvu alır şuyı⁴⁰ başından
Şakınsun Kurd ağa⁴¹ Tavsantasından⁴²

13 'Âsıkpaşa arar semt-i Vefâyı
Bulamaz⁴³ terk ider dâr-ı Fenâyı⁴⁴

14 Karatut⁴⁵ Aksarây ile müşâhib⁴⁶
Sarıgürzle⁴⁷ Kızıılmaslak münâsib⁴⁸

Zeyl-i Lebîb Efendi⁴⁹

15 Karababa ile Kızlarağası
'Arabotalarının akrabâsı

16 Ta'âmda Etyemez⁵⁰ itmez 'ilâve
İden Yahnikapandır Zorpilaya

17 Delikiz⁵¹ Hacıkadın olsa farzâ
Olur Bâzâr-ı 'Avrat belli ma'nâ

18 Nisâncı Avcılardan gerse sîne
Yetişmez Tozkoparan menziline

19 Okuyup H'âcepaşa olsa Kestel⁵²
Olamaz⁵³ Molla⁵⁴ Hüsrey gibi ekmel

³⁹ Bu beyit İÜ'de 11. beyittir. HK'de yoktur.

⁴⁰ şuyı : şuyu HK

⁴¹ Kurd ağa : Kurt ağa HK

⁴² Bu beyit HK'de 6. beyittir. KD1 ve KD2'de yoktur.

⁴³ bulamaz : bulmaz HK

⁴⁴ Bu beyit HK'de 10. beyittir. KD1 ve KD2'de yoktur.

⁴⁵ Karatut : Karadud KD1, KD2

⁴⁶ müşâhib : münâsib HK

⁴⁷ Sarıgürzle : Sarıgürz İÜ, Sarıgürze KD1 ve KD2

⁴⁸ HK'de 11. beyit, KD1'de 12. beyit.

⁴⁹ İÜ'de başlık şöyledir: Tezyîl-i Lebîb

⁵⁰ Etyemez : Etyimez İÜ

⁵¹ HK ve İÜ'de kelime çizilmemiştir.

⁵² Yalnızca İÜ'de kelime çizilmiştir.

⁵³ olamaz : olımaz HK

⁵⁴ Molla : Monla HK

- 20 Ağacavırı Yavladır⁵⁵ söz⁵⁶ olmaz
Ağackakanı⁵⁷ Sûfiler de⁵⁸ sevmez
- 21 Nah(ı)lbend ile hem-dem oldu Hûbvâr
Gamından Catladı kapuda⁵⁹ ağyâr
- Zeyl-i ‘Âsım**⁶⁰
- 22 Cenâb-ı Hâzret-i Kâmi-i merhûm
Bu nazmı eylemiş bu resme mahtûm
- 23 Anın dâ‘îsi ya‘nî ‘Âşımâyım
Velîkin şâ‘ir-i şîrîn-edâyım
- 24 Anıñ-çün soñrası bu ‘abd-i nâ-kâm
Bu güftârı tamâma kıldım ikdâm
- 25 Kemânkeş dilberi gâyet Nisâncı
Ağackakan başıma oldu şancı
- 26 Sûfiler Zorpilavı ekl iderler
Tevekkül Cesmesi diyüp giderler
- 27 Münâsibdir Karabaş Akvelîye
Kalenderhânede Dervîs ‘Alîye
- 28 Gider Sivrikoz ile yâr Hisâra
Kabatas ile gâhî Sarıvara
- 29 ‘Alî Fâkıyı gördüm Koçdibekde
Henüz Altı Boğaçayı yemekde

⁵⁵ Yalnızca HK’de kelime çizilmiştir.

⁵⁶ Söz, metinde “sûz” okunacak/anlaşılacak şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

⁵⁷ Ağaçkakanı : Ağaçkağan HK

⁵⁸ de : dahi HK

⁵⁹ Yalnızca HK’de kelime çizilmiştir.

⁶⁰ - İÜ. Bu bölümde yer adlarının yalnızca HK’de üstü kırmızı çizilmiştir.

- 30 O şûhî çekdi semt-i Gülbahâra
Mağarr-ı 'Andelîbe⁶¹ vara vara
- 31 Gelür Balcı saña tatlı zinâdan
Girerseñ Sormagire ihtifâdan
- 32 Odabaşı⁶² da Meydâncıkda kaldı
Yine Aksekiye Kirmastî şaldı
- 33 Belî her Pasalı⁶³ Yahnikapandır
Netîce Corbacı Kasıkkırandır⁶⁴
- 34 Kirishâneyi zenspâre dolaşsun
Varup 'Avratbâzârına ulaşsun
- 35 Gönül Ayvansarâyı oldı berbâd
Ne var Mi'mâr-ı luţfuñ itse âbâd
- 36 Cukurbostândadır Langâ⁶⁵ hıyarı
Oturdaydık⁶⁶ o serv-i nâzı bârî
- 37 O tıfl-ı mektebim râm olmaz aña
Oğutsun kendisini H'âcepasa
- 38 Münâsibdir hele Cündîye meydân
Kadırgaya Yatağan dañi çespân⁶⁷
- 39 Capadilsiz Kabakulağa akreb
Samanviren Öküzpaşaya⁶⁸ enseb
- 40 Bigâne Tahtakal'ada pilav çok
Baban cânına degsün kırnımız tok

⁶¹ HK'de kelime çizilmemiştir.

⁶² Odabaşı : Oğabaşı HK

⁶³ HK'de kelime çizilmemiştir.

⁶⁴ HK'de kelime çizilmemiştir.

⁶⁵ Langâ : Lanğa HK

⁶⁶ oturdaydık : otudaydık

⁶⁷ çespân : çespândır İÜ

⁶⁸ Öküzpaşa : Öküspaşa HK

41 Görüp Narlı kapıyı Çatladılar
 Varup Topkapusına⁶⁹ patladılar

Ek 2. HK Nüshasında Şiirin Orijinali

⁶⁹ Topkapusına : Topkapusunda HK

